

HARVEY ve CASTELLS'DE KENT SORUNSALI: POLİTİK EKONOMİ VİZYONU ve SINIRLILIKLARI

Doğan BIÇKI*

ÖZET

Bu yazıda, kent sosyolojisinin en temel yöntem sorunsalı olan 'kent teorik bir nesne(obje) olarak' kabul edilip edilemeyeceği konusu; Marksçı kentsel teorinin politik ekonomi vizyonunun yaklaşımları temelinde ele alınmaktadır. Marksçı kentsel teorinin içerisinde çeşitli varyantlar bulunmakla beraber, politik ekonomi vizyonu olarak adlandırılan yaklaşımın, bu teorinin genel eğilimlerini yansıtabilme noktasında yalnızca bir "ideal tip" oluşturduğu belirtilmelidir. Politik ekonomi vizyonunun temsilcileri olan Harvey ve Castells'in klasik çalışmalarında ise kent, teorik bir öneme sahip değildir. Kendisini kuşatan sosyal süreçlere bağlı olumsal(contingent) bir değişkendir. Bu yazıda, Harvey ve Castells'in kente yaklaşımları ele alınarak teorik kısıtları gösterilmeye çalışılmakta ve Marksçı yöntem için söz konusu edilen kısıtların Weberci yöntemle aşılabileceği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Teori, Politik Ekonomi Vizyonu, İdeal Tip Yöntemi.*

ABSTRACT

The Urban Question in Harvey and Castells: Political Economy Vision and its Constraints

This article deals with the most essential methodological issue of the urban sociology, i.e. the question whether "the urban can be considered as a

---

* Dr.; Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Elemanı.

theoretical object or not", based on the approaches of political economy vision of the Marxist urban theory. While there are various variants in Marxist urban theory, it should be pointed out that the approach referred to as political economy vision constitutes only an "ideal type" in reflecting the general tendency of this theory. The classical studies of Harvey and Castells, being the representatives of political economy vision, do not attribute a theoretical importance on 'urban'. It is rather considered as a contingent variable depending upon surrounding social processes. This article discusses the urban approaches of Harvey and Castells with an effort to reveal their theoretical constraints, and puts forward that the constraints applying to Marxist methodology can be overcome by Weber's methodology.

Key Words: *Urban Theory, Political Economy Vision, Ideal Type Method.*

1. Giriş

Kentin bağımsız bir teorik nesne olup olmadığı üzerine olan tartışma, kentle ilgili sosyal teorinin en temel sorunu olagelmıştır. Çünkü, mekanın bir kendilik olarak ele alınmasıyla, olumsal (contingent) bir değişken olarak ele alınmasının doğuracağı önemli yaklaşımlar farklılıkları vardır. Örneğin, kentin, bir nedensellik yarattığının kabul edilmesi durumunda, coğrafi değişkene göreli bir üstünlük verilmiş olacak ve bu durumda, kent ve kentle ilgili sorunun tanımlanmasında ekolojik bir bakış açısı benimsenmiş olacaktır. Kentin kendisinin, herhangi bir nedensellik yaratmayan olumsal bir kategori olarak düşünülmesi durumunda ise, mekan üstü ekonomik ve sosyal süreçlere öncelik tanınmış olacaktır. **Bu durumda, kentsel sorun kentin sorunu olmayıp, yalnızca kentin fizik alan sağladığı bir sorundur;** dolayısıyla üzerinde odaklanılması gereken nokta mekan olmayıp, mekanı biçimlendiren mekan ve hatta zaman üstü evrensel süreçlerdir.

Kentin teorik bir nesne olarak kabul edilip edilmemesi tartışması, aynı zamanda, kent sosyolojisinin bilimsel bir disiplin olarak özerkliğiyle ilgili bir meşruiyet tartışmasıdır. Bu tartışmanın yapılmaması durumunda, başında 'kent' ifadesi taşıyan örneğin *kentsel* yoksulluk, *kentsel* demokrasi, *kentsel* özgürlük, *kentsel* şiddet gibi kavramlaştırmalarda, kent ifadesinin işlevinin ne olduğu sorusu yanıtızsız kalmış olacaktır. Herkesçe bilinen basit bir dil kuralına göre, herhangi bir sözcüğün cümle içerisinden çıkarılması durumunda, cümlenin anlamında bir değişme meydana gelmiyorsa, o sözcüğün kullanımı gereksiz demektir. Aynı cümleden hareketle, yoksulluk, demokrasi, özgürlük, şiddet kelimelerinin önünde yer alacak olan 'kentsel' ifadesinin de bir işlevinin olması beklenir. Bu işlev, bir yandan, olgunun (ör:yoksulluk, demokrasi, özgürlük, şiddet) varlık alanına çıktığı

(cisimleştigi) adresin gösterilmesi; bundan da önemlisi, işaret edilen yerin diğer yerlerden nitelik olarak ayrılabilir bir farklılığının ve söz konusu olguların ortaya çıkışında/şekillenişinde bir biçimde ayırıcı bir katkısının olduğunun anlatılmasıdır.

Örneğin, kentsel yoksulluk ifadesinde, 'kentsel' sözcüğü probleme yönelik bir adres göstermenin yanısıra, ayırıcı bir nitelik belirtmektir. Bu ayırıcılığı yaratan, söz konusu yerin tanımlanmasına yarayan sosyal ve ekonomik koşullarıdır. Aksi halde, yani, sosyal eylemin meydana geldiği salt bir adres olarak ele alınması halinde, başına 'kent' sözcüğü konan 'kentsel yoksulluk' dışındaki pek çok ifade anlamsız hale gelir. Bu durum, başına kent ifadesi getirilen pek çok kavramın Aristo mantığı ile(düz mantıkla) karşıtlarının bulunmamasından da bellidir. Örneğin, kentsel demokrasinin karşıtı, *kırsal demokrasi*; kentsel şiddetin karşıtı, *kırsal şiddet*; kentsel özgürlüğün karşıtı olan durum için *kırsal özgürlük* denemez. Fakat, bu noktadan hareketle, mekanın kendisinin sosyal analiz için gereksiz bir şey olduğu yargısına da varılamaz. Çünkü, **mekanın analiz dışı bırakılması, pek çok kavramı içi boş, soyut, zaman-mekan ötesi genellemeler haline koyar.** Diğer bir ifadeyle, belli bir nitelik bildirmekten alıkoyar.

Örneğin, 'kentsel yoksulluk' kavramı yerine yalnızca yoksulluk dendiği zaman; bunun nerede? Kimlerce? Ne zaman? Nasıl? Hangi sebeplerle? deneyimlendiğine dair bir fikir ortaya çıkmaz; çıksa bile bu çok genel ve soyut olur. Oysa, örneğin 'Türkiye'de kentsel yoksulluk' dendiğinde, bu durum, 'kente göçle gelmiş veya öteden beri kentte olan, kent merkezi veya civarında yerleşik, dar gelirlili, yaşlı, kadın, işsiz, düşük ücretli kimselerden oluşan, 80'ler sonrasında ulus devletinin politik ve ekonomik yeniden örgütlenmesi sonucunda yaşam koşulları kötüleşen kitlelerin deneyimlemekte olduğu bir olgudur' şeklinde ifade edildiğinde, ortaya somuta yakın bir tablo çıkar. Son tahlilde, mekan fark yaratır: hem sosyal bir yaratı olmasıyla, hem de sosyalliğin yeniden üretimine mekan sağlamasıyla. Başka bir ifadeyle, mekan, süreç ve ilişki aynı anda önemlidir.

Marx, Weber ve Durkheim, toplumsal değişimlerin tümünden haberdar olmalarına rağmen, bir kent teorisi geliştirme ihtiyacı duymamışlardır. Her üçü de, modern kapitalist toplumda kent sorununun, toplumun bütününde işleyen faktörlere bakılarak çözümlenmesi gerektiği düşüncesini paylaşmaktadır. Her üç yazar açısından da yapılması gereken, bağımsız bir kent teorisi kurmak değil; kapitalizmin gelişimi içinde değişen sosyal ilişkiler tabanının bir teorisini elde etmektir. Her üç yazar da, kenti, feodaliteden kapitalizme geçiş aşamasında tarihsel olarak önemli bir analiz nesnesi olarak görmüşlerdir¹. Marx, Weber ve Durkheim'in kendi soyut

¹ Peter Saunders, **Social Theory and The Urban Question**, Second edition, London: Routledge, 1993, s.14.

teorileri içinde, mekana az ilgi göstermeleri anlaşılabilir bir şeydir; zira, 'mekanın yarattığı farklılık', ancak somut ve ampirik düzeyde önem taşımaktadır².

Weber, Orta Çağ'da feodalitenin ekonomik ve politik olarak çözülüp yeni bir rasyonalite ruhunun kurulmasında kentin oynadığı önemli role işaret etmiştir. Durkheim, Orta Çağ kentlerinin, geleneksel değerlerin kırılmasına yardım ettiklerini ve toplumda işbölümünün gelişmesine katkıda bulduklarını belirtmiştir. Marx ve Engels ise Orta Çağ'ın kır-kent ayrımını; yeni gelişen kapitalist üretim biçimi ile eski feodal üretim biçimi arasındaki antitezin bir ifadesi olarak görmüşlerdir. Her üç yazara göre, kentin kendisi, tarihin yalnızca özel bir döneminde önemli olmuştur. Çağdaş kapitalizm koşulları altında kent, ne insan ilişkilerinin temeli (Weber), ne iş bölümünün yeri (Durkheim), ne de özgül(spesifik) bir üretim biçiminin ifadesi (Marx) olarak kendinde bir analiz nesnesidir. Diğer bir deyişle kent, bir neden olarak değil, belli gelişmelerin önemli bir koşulu olarak analiz edilmektedir³.

Bu yazıda, kent sosyolojisinin en temel yöntem sorunsalı olan 'kentin teorik bir nesne olarak' kabul edilip edilemeyeceği sorunu; Marksçı kentsel teorinin politik ekonomi vizyonunun yaklaşımları temelinde ele alınmıştır. Zira, politik ekonomi vizyonu, Marksçı düşünce geleneğinin temel eğilimlerini sergileme noktasında bir ideal tip olma özelliğini taşımaktadır.

2. Marksçı Kentsel Teori

Marx'ın toplum kuramının merkezi kavramı, bilindiği gibi, diyalektik materyalizmdir. Diyalektik materyalizm, toplumsal gelişmeyi iktisadi üretim güçlerinin evrimine bağlamaktadır. Bu düşünce biçiminde, toplumun maddi temeli olarak yalnızca ekonomi ve hatta ekonominin de en maddi yönü olan üretim teknolojisinin nedensel bir etkiye sahip olduğu (ekonomizm), politik ve kurumsal üst yapının yansıma fenomenler olduğu varsayılmıştır⁴. Sabin'e göre, Marx'ın üstyapı ve temel ayrımı deneysel değildir; modeli, Hegel'in görüntü ile gerçek arasında yaptığı metafizik bir ayrıma dayanmaktadır⁵. Buna göre, Marx'ın yönteminde kentsel analiz, kırla kentin çelişkisi/diyalektik ilişkisi ve maddi üretimin temeli olan ekonomik yapıyla ilişkisi içinde değerlendirilmiştir.

² Edward Soja, **Postmodern Geographies**, Second edition, London: Verso, 1990, s. 72.

³ Saunders, s. 15.

⁴ Tom Bottomore, **Marksist Düşünce Sözlüğü** Der. Mete Tunçay, İstanbul: İletişim, 2001, s. 955.

⁵ George Sabin, **Siyasal Düşünceler Tarihi III**, Çev. Ö. Ozonkaya, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği yayını: 18, 1969, s. 156.

Marx ve Engels kenti iki biçimde ele almışlardır: Birincisi, kapitalist toplumda meydana gelen süreçlerin bir yansıma alanı olarak; ikincisi, o toplum içerisindeki belli süreçlerin gelişmesinin önemli bir koşulu olarak. Kenti bu biçimde ele almaları, özel olarak kentin kendisiyle ilgilenmelerinden değil, kapitalist süreçlerin kendilerini en net biçimde kent bağlamında göstermesindedir⁶. Kentli prolelerin yoksulluğundan sorumlu tutulan kent değil, kapitalist üretim biçimi olmuştur. Engels'e göre, büyük kentlerin genlerinde zaten kötülükleri arttırma potansiyeli vardı. Nitekim, Engels'in İngiliz işçi sınıfını ele aldığı çalışmada, kent, kapitalist çelişkilerin tarlası olarak resmedilmiştir. Buna göre, kentsel sorunların, ancak toplumun topyekün dönüşümüyle aşılabileceği düşünülmüştür⁷.

Marx ve Engels için kent, yalnızca kapitalist mantığın bir yansıması değildir. Kentleşmenin artmasını, sosyalizme geçiş için gerekli bir koşul olarak da görmüşlerdir. Bu, kentin, yeni üretim biçiminin yeri olmasından dolayı değil, kapitalizmin yarattığı devrimci sınıfın, yani proleteryanın, kendisini ancak kentte gerçekleştirebileceğinden dolayıdır. Çünkü, sermayeye karşı girişilecek etkin mücadelenin koşullarının, büyük kentlerde olgunlaşabileceği düşünülmüştür. Marx'ın analizinde devrimci işçi sınıfını doğuran kentin kendisi değildir. Kent, ancak hastalık ve yoksulluğa neden olarak, kapitalist gelişmenin zaten içinde var olan potansiyel devrim koşullarını geliştirecektir⁸. *Kapital*'in birinci cildinde Marx, bazı İngiliz kentlerini örnek göstererek, buralarda proleteryanın yaşadığı gerek kentsel sefaleti gerekse de konut problemlerini uzun biçimde ele almıştır⁹.

Marksçı kentsel teorinin içerisinde çeşitli varyantlar bulunmakla beraber, politik ekonomi vizyonu olarak adlandırılan yaklaşımın, bu teorinin genel eğilimlerini yansıtabilme noktasında bir ideal tip oluşturduğu belirtilmelidir. Politik ekonomi vizyonunun temsilcileri olan Harvey ve Castells'in klasik çalışmalarında kent, teorik bir öneme sahip değildir. Kendisini kuşatan sosyal süreçlere bağlı bir değişkendir; ancak, Castells'in görece yakın dönem çalışması olan *City and Grassroots (Kent ve Halklar)*, Marksçı ortodoksiden uzaklaşma gayretlerini göstermesi ve bir tür öz eleştiri taşıması bakımından dikkat çekicidir.

3. David Harvey

Harvey'in analizinde, kent sisteminin örgütlenişi ile, genel olarak sermayenin örgütlenişi arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır. Buna göre,

---

⁶ Rana Aslanoğlu, **Kent Kimlik ve Küreselleşme**, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000, s. 56, 57.

⁷ Ira Katznelson, **Marxism And The City**, Oxford: Clarendon Press, 1992, s. 36.

⁸ Saunders, s. 26, 27.

⁹ Karl Marx, **Kapital (1)**, 6. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2000, s. 626-629.

üretimin örgütlenmesinde ve sosyal ilişkinin biçimlendirilişinde mekanın oynadığı ayırıcı rol, nihai kertede kentsel yapıda ifadesini bulmaktadır. Kentsel yapı bir kez kurulunca üretimin örgütlenmesini ve sosyal ilişkilerin gelecekteki gelişimini etkilemektedir. Kent formunun mekansal değişimi, örneğin, gelir dağılım mekanizmalarını etkilemektedir. Mekansal formun değişimi, gelirin yeniden dağılımını birkaç şekilde etkilemektedir: Örneğin, ekonomik faaliyetin yerinin değişmesi, iş imkanlarının değişmesi anlamına gelir. Oturma alanlarının değişimi, konut fırsatlarının değişimini getirir. Her iki durumda da, ulaşım maliyetleri üzerinde bir değişim yaşanır. Ulaşım imkanlarında meydana gelen değişim, iş fırsatlarına giriş maliyetlerini etkiler. Düşük gelirliilere uygun konut stoğunun sınırlı olduğu düşünüldüğünde, bu kitlenin konut ihtiyacını temel olarak kent merkezinde karşıladığı öngörülebilir. Kent içindeki konut arzının artırılmasının zor olduğu göz önüne alındığında, yaşam kalitesi düşük fakat görece pahalı bir yerleşim ortaya çıkmış olur. Bu durumda, yeni iş imkanlarının alt kentlere kaymış olduğu düşünüldüğünde, yoksul kitlenin iş hayatından uzak kaldığı ortaya çıkar. Bu durumda ancak düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerle yetinilmesi söz konusu olmaktadır.¹⁰

Harvey'in küresel ekonomiyle eş anlamlı biçimde kullandığı metropolitan ekonomide, yoksul kitlenin önemli bir fonksiyonu vardır: Birincisi, sermaye için yedek işgücü sağlamak; diğeri ise, değişen ekonomi dolayısıyla özellikle düzenli işgücüne katılamayan gruplar için, giderek küçülen bir hacimle kaynak transferinde bulunarak, efektif talebin devlet politikaları aracılığıyla yönlendirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, kapitalist toplumdaki gelir dağılımı, belli oranda yapısal biçimde belirlenmiştir. Kendi kendisini düzenleyen pazar, farklı gelir gruplarını farklı mekanlara yerleştirmektedir. Buna göre, mekansal bölünmeler, kapitalist ekonomideki yapısal durumun coğrafi yansımasından ibaret olmaktadır¹¹. Diğer bir biçimde söylendiğinde, kent sistemi önceden öngörölmüş bir program çerçevesinde yapısal biçimde belirlenmiştir.

Harvey'e göre kent sistemi, kapitalist endüstrinin bitmek bilmeyen yüksek kazanç arayışlarının bir ürünüdür. Örneğin, otomobil talebindeki artış ve diğer tüketim araçlarına olan talep, alt kentleşmenin yaygınlaştırılmasıyla sağlanmıştır. Mekanın biçimlenişi, büyük firmaların, fabrika, yönetim merkezi, ofis vb. için yer seçimlerinin bir fonksiyonudur. Arsaya ve emlağa yatırılan para, endüstriyel sektörün karlılığını arttırmaya yönelik olup kent sistemini de buna göre şekillendirmektedir¹².

¹⁰ David Harvey, **Social Justice and The City**, First edition, London: Edward Arnold Publishers Ltd., 1973, s. 61, 62.

¹¹ Harvey, **Social Justice** ..., s. 272, 273.

¹² David Harvey, **Limits to Capital**, Basil Blackwell, 1982, s. 403.

Harvey'in kente bakışında, politik düzeyin fonksiyonu ile mekanın örgütleniş biçimi arasında derin bir nedensellik kurulduğu çok açıktır. Buna göre, ekonomik sistemin gereklerine göre işleyen politik düzey, bazı durumlarda izleyici kalarak, bazen de etkin olarak ekonomik düzeyin işbirlikçisi pozisyonunda görülmektedir.

Harvey, *Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı*'nda kapitalist sistemin gereklerine göre düzenlenmiş mekansal örgütlenme ile toplumsal yapıyı daha özgül biçimde ilişkilendirmiştir. Buna göre, mekansal parçalanma, kapitalist toplumdaki sosyal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklanmaktadır. Büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara ayrılması, Marksçı anlamda sınıf bilincinin parçalanmasına hizmet etmektedir. Harvey'in analizinde, topluluğun yaşam yeri seçeneği, ona dışsal olan sermaye koşullarınca kuşatılmıştır. Bu kuşatılmışlık durumu, varlıklı kesimlerin yer seçimlerini özgürce yapabilmeleri sonucunda, diğer grupların ancak onlardan geriye kalanları edinme imkanının kalmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sermaye dışı grupların, sosyo-ekonomik dezavantajlarının yapısal biçimde süreklilik göstermesinden dolayı, seçimlik bir yerleşim yeri alternatifleri bulunmamaktadır. Bu bağlamda, sermayenin birikim mantığı açısından, bir yanda, işbölümü temelinde beyaz ve mavi yakalılar arasında sınıfsal bir bölünme meydana gelmekte, diğer yandan, bu düzenin devamı için gerekli olan alt kentleşme, kentsel mekanda bir yarılma yaratarak, belli bir sınıf bilincinin oluşmamasına hizmet etmektedir. Başlangıçta sermayenin birikim sorununun aşılması için bulunmuş bir formül olan alt kentleşme, daha sonra kentsel mekanın aşırı büyümesi neticesinde ekonomik akılcılığın sağlanmasını güçleştiren bir konum almaktadır. Bu durum, kapitalist sistemin doğasındaki kriz üretici karakterin bir yansıması olmaktadır¹³.

Görüldüğü gibi, Harvey'in yaklaşımında mekan, kapitalist üretim koşullarının devamlılığını sağlayan bir araç konumundadır. Bu bakış açısından kentler, bir anlamda kapitalizmin sermayeleridir. Fabrikalar, okullar, alışveriş yerleri, parklar vb. kapitalizmin emirlerine göre şekillendirilmiştir.¹⁴ Harvey'in yaklaşımı, gerek yöntem olarak gerekse de varsayımlarının dayandığı kabuller bakımından eleştirilmiştir.

3.1 Harvey'e Yönelik Eleştiriler

Harvey'e yönelik eleştirilerden birisi, yapay çevre kavramıyla ilgilidir. Harvey'in yapay çevre kavramı oldukça statiktir. Şöyle ki: yapay

¹³ David Harvey, "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı"; **20. Yüzyıl Kenti**; Derleyen ve Çevirenler, B. Duru ve A. Alkan, 1. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 2002, s. 161-169 içinde.

¹⁴ David Harvey, **Limits to Capital**,..., s. 373.

çevre , görece değiştirilemez biçimde bir kez inşa edildiğinde, sermaye birikiminin önünde gelecekte engel teşkil etmektedir. Ancak gelecekte, örneğin iş veya yerleşimle ilgili yapıların farklı insanlar tarafından farklı biçimlerde kullanılmalarına pratikte bir engel yoktur¹⁵. Ayrıca, bugün inşa edilmiş olan şeylerin yarın işlevsiz kalacağı/yıkılacağı, daha ileri birikimler için engel teşkil edeceğine dair içkin (inherent) bir sebep yoktur¹⁶. Nitekim, aynı noktaya işaret eden Saunders'ın da belirttiği gibi, İngiltere gibi bir ülkedeki fiziki altyapının büyük çoğunluğu – Viktorya döneminde inşa edilmiş yollar, trenyolları, evler, okullar ve hatta fabrikalar bile – ilk yatırım maliyetini çoktan ödemiş olmasına rağmen, nesillerdir kullanılmaktadır¹⁷. Dolayısıyla, sermayenin ikincil döngülerindeki hareketliliğin önceden öngörülmüş bir program çerçevesinde yürütülmediği görülmektedir. En azından, fiziki mekanın biçimlendirilişinde zaruri bir ön gereklilik yok demektir.

Harvey, kapitalist sınıfın müdahil unsurlarını genel olarak 'sermaye' biçiminde tanımlamaktadır. Bu, devletin kapitalist sınıfın bir ajanı olduğu şeklindeki ortodoks Marksçılığın bir önermesidir. Gottdiener'in de belirttiği gibi, devletin izlediği ekonomik politikalar, özünde her zaman kapitalist değildir. Devlet, politik eylemlere Harvey'in benimsediği işlevselci perspektiften çok daha fazla özgürlük tanımaktadır¹⁸. Gottdiener'a göre, Harvey'in yaklaşımı devlet ile mekan arasındaki ilişkiyi özgüleştiremediği için problemlidir. Harvey'in devlete verdiği ontolojik statü -sermayenin unsuru olma- geleneksel Marksçı devlet nosyonun ötesine geçememektedir¹⁹.

Harvey, yine Castells'in erken dönem çalışmalarını hatırlatır şekilde, sosyal ilişkilerin yeniden üretiminde insanın tarihsel rolünü bütünüyle dışlamıştır. Örneğin güç, aktivite vb. kavramlar insanlara değil, soyut kavramlara – ör. sermaye- izafe edilmiştir²⁰. Diğer yandan, Harvey'in yaklaşımında, işlevselciliğe varan teleolojik²¹ bir nedensellik vardır: Örneğin, alt

¹⁵ Alan Warde, **Urban Sociology, Capitalism and Modernity**, ABD: Mac Millan Press, 1993, s. 49.

¹⁶ Mark Gottdiener, **The Social Production Of Urban Space**, ABD: University of Texas Press, 1988, s. 97.

¹⁷ Peter Saunders, **Social Theory and the Urban Question**,..., s. 269.

¹⁸ Mark Gottdiener, s. 91.

¹⁹ Mark Gottdiener, s. 98.

²⁰ Ira Katznelson, **Marxism and the City**, ..., s. 128.

²¹ Teleolojik bir açıklama, ya amaçlanan hedefe yönelimi yansıtan bir süreci ya da yerine getirdiği işleve göre bir şeyin varoluşunu açıklar. İlk yaklaşım, insan eylemi kuramlarına dahil olmaya eğilimli iken; ikincisi işlevselciliğin bir özelliğidir. Teleolojik açıklamaların ancak, bireylere ve gruplara atıfta bulunması halinde kabul edilebileceği; zira, bu açıklamaların, tek başına açık bir biçimde formüle edilmiş amaçlar taşıdıkları yaygın bir kanıdır. Oysa toplum, sermaye

kentleşme vardır; çünkü, sermayenin karlılığı bunu gerektirmektedir. Ayrıca, bir çok sosyal kategori Harvey'in analizinde hiç görünmez. İşçi hareketine, kadın hareketine, topluluk hareketlerine, siyasetçilere düşen tarihsel bir rol verilmemiştir. Tüm analiz, sermayenin birikim mantığı ve bundan kaynaklanan problemlerle ilgilidir²². Diğer bir Marksçı teorisyen olan Castells'in görece yakın dönem çalışmasında, bu son eleştiri grubu, yani topluluk hareketlerine tarihsel olarak bir rol verilmemesi sorunu, genel anlamda Marksçı yöntemin bir eksikliği olarak ele alınmış; kendisine ait erken dönem çalışmalarına göndermede bulunularak bir öz eleştiri geliştirilmiştir.

4. Manuel Castells

Castells için kenti, toplumsal yapının mekandaki yansıması olarak düşünmek kaçınılmaz bir başlangıç noktasıdır. Ona göre, genel sosyal teorinin parçası olmayan bir mekan teorisi olanaklı değildir. Kültüralizmin ve historisizmin ideolojik duruşuna karşı, sosyal teoride ekolojik ve materyalist problematiği birleştiren bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Mekanın, doğal ve kültürel nedenlerle analizinin yerine, sosyal yapının analizi geçirilmelidir. Mekanın içeriği ise sosyal yapıyla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Castells'e göre, mekansal form ve kültürel içerik bir hipotez olarak iş görebilirler; ancak, kentleşmenin tanımlanmasında kurucu bir unsur olarak görülmeleri mümkün değildir. Kentin tanımlanmasında kültürel bir içeriğe yer yoktur²³.

Castells, kentin kendi başına bir teorik nesne olarak incelenmesine karşıdır. Ona göre, başlı başına bir kent bilimi veya kent sosyolojisi mümkün değildir. Kentin, kent kültürünün özgül teorik nesnelere inşası ideolojik bir durumdur. Kent kültürü, ne bir teori ne de bir kavramdır. Castells, bu tip kavramlaştırmaları liberal kapitalizmin modernite ideolojisi-kent ideolojisi-ve bir mit olarak nitelendirmektedir. Kent toplumu, kent kültürü gibi kente özgül bir önem atfeden kavramlaştırmaların teorik temelleri, aralarında Park, Burgess, Mc Kenzie ve Wirth'ün bulunduğu Chicago okuluna ve modern dönemde para ekonomisi ve metropol yaşamıyla ilgili çalışmalar yapmış olan Simmel'e bağlanmaktadır. Castells, kültüralist perspektif olarak adlandırdığı grubun düşünce biçimini kabul etmemekle beraber, Wirth'ün

---

gibi totaliteler bu tür hedefler belirlemezler. Evrim kuramı ile sistemler kuramı ve bunların yanı sıra tarihsel bir mantığa ve kaçınılmazlık düşüncesine yer veren kuramlar (tarihsel materyalizm gibi) teleolojik bir içerik taşımalarından dolayı eleştirilmektedir. Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. O. Akınhay-D. Kömürcü, Birinci Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1999, s. 724.

²² Peter Saunders, s. 268.

²³ Manuel Castells, **The Urban Question**, London: Edward Arnold, 1979. s. 10, 115, 121.

teorisini ‘kent sosyolojine teorik bir özgüllük sağlama yönünde yapılmış en ciddi teorik girişim olarak nitelendirmiştir²⁴.

Castells’in yaklaşımının özellikleri: Bir, Althusser ve Paulantzas’ın yapısalcı yaklaşımlarının uygulamaya konması; iki, kenti, yapay çevreyi üreten yapısal sistem içinde mekansal bir birim olarak tanımlamasıdır. Marksçılığın sınıf mücadelesine yaklaşımı, üretim ilişkileri bağlamında tanımlanırken, Castells’in yaklaşımı ‘kolektif tüketim’ kavramı üzerine odaklanmıştır.

Castells, kentlerin üretim sürecinde değil; kolektif tüketim merkezleri olarak ayırıcı bir rolü olduğunu ileri sürmüştür. Kolektif tüketim, genellikle devlet tarafından sağlanan, toplu konut, ulaşım, sağlık vb. kamusal ya da yarı kamusal nitelikte olan hizmetlerdir. Devlet, konut, ulaşım, sağlık gibi işgücünün yeniden üretimini sağlayacak hizmetleri sunmakla, sermaye birikiminin etkin olarak devamını garanti etmektedir. Devlet, artan biçimde, kolektif tüketim formlarının örgütlenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda kent, kolektif üretimin örgütlenmesi için en uygun ortamı sağlamaktadır; çünkü, yerleşik hizmetlerin etrafında toplanan nüfus, emeğin yeniden üretim maliyetini ucuzlatmaktadır. Castells’e göre bu süreç, çağdaş kentin mekansal formunun temel nedenidir.²⁵

Castells’in mekana kolektif tüketim kavramı üzerinden yaklaşımının önemi, çeşitli gelir ve statü gruplarının kentsel mekana yerleşimini örgütleyen mantıkla ilgili bir açıklama olanağı sunmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre kentsel mekandaki parçalanmanın temel aktörü, kolektif tüketim hizmetlerini sürdürmekle görevli olan devlettir.

Castells’in kent-tüketim ilişkisi, farklı bir bağlamda olmakla beraber, temelde kentin tüketim fonksiyonuyla ayırıcılık kazandığını ileri süren görüşler içinde görülebilir. Örneğin, Lefebvre, *Right To The City (Kentin Hakkını Vermek)* adlı yazısında: “Kent merkezleri, turistler ve alt yörelerden gelenler için yüksek kalitede bir ‘tüketim ürünü’ haline gelmektedir. Kent merkezi oynadığı ikili rolden dolayı varlığını korumaktadır. Bir ‘tüketim yeri’ olarak ve ‘tüketilen bir yer’ olarak” demektedir²⁶. Kentin bir tüketim yeri olması ve kendisinin bir tüketim unsuru haline gelmesinin önemi, kentli yerel grupların yerleşim yapılarını etkilemesinde saklıdır. Küreselleşmeyle hızlanan bu süreçte, kent merkezlerinin, yeniden yapılanma programları çerçevesinde iş merkezlerine ve turistler için cazibe teşkil edecek seyirlik alanlara dönüştürülmesi söz konusudur. Bu dönüşüm, özellikle toplumcu

²⁴ Manuel Castells, *The Urban Question*,... , s. 75.

²⁵ Manuel Castells, **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. A. Erendil, 1.Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1997, s. 32.

²⁶ Henri Lefebvre, ‘Right to the City’, **Writings on Cities: Henri Lefebvre**, ed. E. Kofman-E. Lebas, Blackwell Publ., 1996, s. 73.

sistemlerden pazar ekonomisine açılan Doğu Avrupa kentlerinde²⁷ daha çarpıcı hale gelmektedir. Çünkü, buraların kent merkezlerinde yaşanan dönüşüm, yerli halkın yaşam pratiklerinde öncesine göre ciddi farklılaşmalar meydana getirerek mekansal bölünmeleri derinleştirmiştir.

4.1 Castells'e Yönelik Eleştiriler

Castells'e yönelik genel bağlamlı bir eleştiri, Marksçı devlet nosyonu ile ilgilidir. Harvey' de olduğu gibi, Castells'in analizlerinde de devlete baskın bir rol verilmiştir. Bunun nedeni, Castells'in yaklaşımının, Poulantzas'ın devlet teorisinin etkisinde olmasıdır. Buna göre kapitalist devlet, kendi parçası olduğu bir üretim biçimi içerisinde düzenleyici bir rol oynamaktadır. Politik düzeyin fonksiyonu budur. Devlet müdahalelerinin amacı, çalışan sınıfı bölmek iken; kapitalist sınıfı, monopolcü kapitalin hegemonyası altında bir güç bloğu olarak birleştirmektir. Devlet, monopolcü çıkarlara aykırı politikalar izleyemez²⁸. Buna göre, Castells'in teorisi de Harvey'de olduğu gibi- totolojik hale gelmektedir. Devletin, kolektif tüketim hizmetlerini sürdürme gerekliliği, monopolcü sermayenin çıkarlarına bağlanmış olmaktadır; zira, uzun dönemde sistemin istikrarı bunu gerektirmektedir.

Castells'in 'kolektif tüketim' etrafında örgütlenen tartışması bu bağlamda itirazlarla karşılaşmıştır. Eleştirilerden birisi, kolektif tüketimin kaynaklarını sağlayan devlet müdahaleleri ile ilgilidir. Castells'in öngördüğünün aksine, devletin hizmet ve mal sağlayıcı olarak devreye girmesi, sermayenin çıkarlarından yana işleme nosyonundan daha karmaşıktır. Castells'in yaklaşımında sürekli olarak kolektif tüketimin dağılımındaki olumsuzluklardan bahsedilmektedir. Ancak, kamusal hizmet dağılımının her zaman kötü olduğunu varsaymak mümkün değildir; çünkü ülkeden ülkeye hatta kentten kente farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Kolektif tüketimin, kapitalist ihtiyaçların kaçınılmaz bir sonucu olarak veya sermaye birikim mantığının basit bir fonksiyonu olarak görülmesi güçtür.²⁹

²⁷ Ekonomik küreselleşme sürecine paralel olarak, kentsel mekanın Doğu Avrupa kentlerinde dönüşümüne örnek olarak Macar ve Çek kentlerini analiz eden bir yaklaşım için bkz. Erika Nagy, "Winners and Losers In The Transformation of City Centre Retailing In East Central Europe", **European Urban and Regional Studies**, Sage, 2001, 8(4): 340-348.

²⁸ Nicos Poulantzas, **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Ş: Süer-L.F. Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s. 44.

²⁹ Ray Pahl, 'Managers, Technical Experts and the State: Forms of Mediation, Manipulation and Dominance in Urban and regional Development', **Captive Cities/ Studies in the political Economy of Cities and Regions**, ed. Michael Harloe, John Wiley & Sons, 1978, s. 53 içinde.

Diğer yandan, kentin, ‘kolektif tüketim’ fonksiyonuna indirgenmesi veya bu fonksiyonla sınırlanması da yeterli görülmemektedir. Gottdiener’e göre, ne kolektif tüketim ne de işgücünün yeniden üretimi kente özgüdür. Örneğin, Birleşik Devletlerin birçok kentinde aileler, çevrenin çocuk gelişimine uygun olmadığı düşüncesiyle buldukları kentsel çevrelerden ayrılmaktadır. Diğer yandan, pratikte eğitim, konut, sağlık, eğitim gibi hizmetler bütünüyle özel sektör tarafından sağlanabilir. Örneğin, İngiliz ve Amerikan deneyimlerinin bu eğilimde olduğu söylenebilir. Buna göre, ‘kolektif tüketim’, bir kent teorisi olarak ülkeler arası karşılaştırmalara uygun değildir.³⁰

Günümüzde devletin, Castells’in varsaydığı aksine kamusal hizmetlerden çekilme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu amaçla, kolektif tüketim hizmeti olarak nitelenen bir çok hizmet özel sektöre devredilmektedir³¹. Bu durumda devletin, kapitalist sistemin yararına çalışmaktan vazgeçtiği, en azından sistemin devamına yönelik politikalarını revize ettiği sonucu çıkmaktadır. Öte yandan, doğrudan kaynak transferi yöntemiyle yürütülmüş olan refah programlarında da bir gerileme olduğu düşünüldüğünde; emeğin yeniden üretimi için devletin ne doğrudan ne de dolaylı olarak sorumluluk istemediği; kentsel yoksullar kadar kentsel sermaye grubu ile de ilgilenmediği sonucu doğmaktadır.

Castells’e yönelik eleştirilerden bir başkası, tüketim üzerine vurgu yapılarak, üretim ve tüketimin ayrı biçimde ele alınışdır. Bu durum, ideolojik ve yapay bulunmaktadır; çünkü, diyalektik materyalizmin, ‘*kısmi bilimsel analizin mümkün olmaması, her parçanın daha büyük bir bütünle ilişkili olması*’ prensibiyle ters düşmektedir. Buna göre, tüketim süreci de genel üretim süreciyle ilişkili olmak durumundadır. Kaldı ki; tüketim sürecinin kendisini, saf biçimde coğrafi çerçevede tanımlamak uygun olmayabilir.³²Bu bağlamda, kentler için tüm önemli olan şeylerin, işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan okul, hastane, konut vb. hizmetler olduğunu varsaymak anlamlı görünmemektedir. Bu savın doğruluğunun testi, tüketimden başka şeylerin de kentte olup olmadığı değil, kolektif tüketimin mekansal olarak kentle sınırlı olup olmadığıdır³³.

---

³⁰ Gottdiener, s. 140, 143.

³¹ Michael Harloe, **New Perspectives in Urban Change and Conflict**, Heinemann Educational Books Ltd, 1981, s. 7.

³² Jean Lojkine, ‘Contribution to a Marxist Theory of Capitalist Urbanization,’ **Urban Sociology: Critical Essays**, edt. C.G. Pickvance, Tavistock Publications, 1976, s. 123; Enzo Mingione, **Social Conflict and The City**, Oxford: Basil Blackwell, 1981, s. 66.

³³ Peter Saunders, s. 221.

Castells, görece yakın dönem çalışması olan *The City and The Grassroots*'ta, önceki yaklaşımlarını gözden geçirip yer yer tekdüz etmiştir. Bu çalışma, Castells'in Marksçı ortodoksiden ayrılışını gösteren bir çalışma olması dolayısıyla önemlidir. Bazı yazarlara göre –ör: Katznelson, Soja- bu kitapta öne sürdüğü fikirler, Castells'in düşüncesinde önemli dönemeçlerin olduğunu göstermektedir. Örneğin, klasik Marksçılıkta önemli bir belirleyici olan sınıf kavramı ilişkisel hale gelmiştir. Kentsel mücadelenin sınıf temelli olmadığını belirten Castells, şöyle demektedir:

“... tarihsel yolculuğumuzdan çıkaracağımız ilk ders, aralarındaki ilişkiyi anlamak ve karşılıklı etkileşim düzenlerindeki farklılaşmayı tanım-lamak için kentlerin ve sınıfların ayrı ayrı incelenmesi gerektiğidir...sınıflar ve kentler arasındaki hiyerarşik belirlenim, her bir tarihsel formasyona göre değişmektedir. Glasgow'da kapitalist endüstrileşme sürecinde olduğu gibi, emek ve sermaye arasındaki ilişki doğrudan doğruya kentin evrimiyle belirlenmektedir”³⁴.

Soja'nın da belirttiği gibi, Castells, aralarında Chicago Okulu mensupları ve hatta Lefebvre'ün de bulunduğu yazarları, özgül bir kent problematiğine sahip olmadıkları savıyla eleştirmiştir. Kentsel yaşamın, ayırıcı bir yaşam biçimi (Wirth) olarak görülmesini, kentte ifadesini bulan daha büyük sosyal problemleri gizleyen ideolojik bir sis olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan Castells, kolektif tüketimin kent politikaları ve kentsel sosyal hareketlerin ayırıcılığı üzerine yoğunlaşarak, kenti teorik bir nesne olarak yeniden özgüllemiştir.³⁵

Castells'in, *City and Grassroots*'tan önceki çalışmalarında izlediği, Althusserci yapısalcılığın belirleyiciliği bu çalışmasında görülmemektedir. Althusserci yöntemde, kavramlar içeriksiz genellemeler olarak geliştirilir. Zamansız ve mekansız olup tüm toplumlara uygulanırlar. Kendi açılarından kısmi değil, totaldirler. Tarihsellik, bilimsel yöntemin karşıtı olarak değerlendirildiğinden dolayı dışlanmak istenmiştir. Althusserci yöntemde, bireyin özne olarak adlandırılması ideolojik bir şey olarak dışlanmış; proletarya, kapitalist sınıf gibi topluluklardan bahsedilmiştir³⁶.

Castells'in bu anlayışı benimsediği dönemin bir çalışması olan *The Urban Question (Kent Sorunsalı)*' da: “Somut aktörler ve onların strate-

---

³⁴ Manuell Castells, **The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements**, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983, s. 69.

³⁵ Edward Soja, **Postmodern Geographies**, ..., s. 69.

³⁶ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları**, Y. Alp - M. Özışık, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 48-49.

jilerinden hareket eden analizler çıkmaza girerler. Eğer bu aktörler ampirik nesnelere ise, bu durumda analiz özel durumların tanımlanması haline gelir.” denmektedir³⁷. Çalışmanın amacının kentsel hareketler aracılığıyla ‘kentin sosyal değişim teorisine’ katkı yapmak olduğunun belirtildiği *City and The Grassroots*’ ta ise:

“Tarihsel açıdan tüm sosyal hareketler ve dolayısıyla ampirik araştırmanın bulguları biriciktir... dünden bugüne ve hala kentlerin yaratıcıları(makers) ‘insanlar’dır ve kentler, insan deneyiminin hammaddesi olarak görev üstlenmektedir... kentleşmenin sosyo-kültürel anlamı, tarihin ürünüdür... mekanın sosyal ve kültürel belirlenimleri üzerine olan vurgu-lama, sosyal süreçlerin düzenlenişinde coğrafyanın oynadığı temel rolü dikkate almalıdır”

denmektedir³⁸. Buna göre, kentin anlamı, farklı zamanlar ve yerlerde grupların kendi değer ve arzularını ifade etme mücadelesinin bir sonucu olarak, farklı olacaktır.

Bu durumda Castells, politik ekonomist düşüncenin karşı çıktığı historisizmi benimsemiş olmaktadır. Diğer yandan, eğer kentsel hareketlerin biricikliğinden/ özgüllüğünden bahsedilebiliyorsa, kentin bizatihi teorik özgüllüğünden bahsedilmesinde bir yanlışlık olmasa gerektir. Sonuç olarak, Castells, Lefebvre’ün projesine dönmüş olmaktadır: kentin özgüllüğü, mekan ve anlam üzerine odaklanma. Nitekim Lefebvre, ‘*The Specificity of The City (Kentin Özgüllüğü)*’de, kentin ‘özgüllüğünün’ ancak şimdi anlaşılmasına başlandığını belirtmektedir. Ona göre,

“kentin toplumla bir bütün olarak sürekli ilişkileri olmuştur. Toplum değişince kent de değişmektedir. Ancak, kentin dönüşümü, sosyal bütündeki değişimlerin edilgen sonuçları değildir. Kent, basit bir maddi ürün olmaktan öte, bir sanat eserine daha yakındır. Eğer kent ve kent içindeki ilişkilerin üretimi var ise, bu, nesnelere üretimi olmaktan öte, insan varlıklarının yeniden üretimidir. Kentin bir tarihi vardır ve kent tarihin eseri sayılmalıdır”³⁹.

Diğer yandan, Castells’in, yine *City and Grassroots*’da kentsel hareketleri tanımlayışı, bu hareketlere verdiği misyon ve bu hareketlerden biri olan Madrid Vatandaşlık Hareketi’yle ilgili yorumu incelendiğinde, Lefebvre’ün yukarıdaki alıntıda ortaya konan görüşleriyle Castells’in yorumlarının ne denli paralel hale görüldüğü açığa çıkmaktadır:

³⁷ Manuel Castells, *The Urban Question*, ..., s. 251.

³⁸ Manuel Castells, *The City and The Grassroots*, ..., s. 67, 70.

³⁹ Henri Lefebvre, ‘*The Specificity of the City*’, **Writings on Cities: Henri Lefebvre**, s. 1996, s. 100, 101.

“Kentsel hareketler, kentin toplumda oynadığı rolün kökten değişimini veya kentin tarihsel anlamının yeniden tanımlanmasını bilinçli olarak amaçlayan ortaklaşa eylemlerdir... Kentsel hareketler ulusal kültürel bağlama özgüdür ve genel bir formülasyon bulma girişimi metafiziğe dönmektir... Madrid Vatandaşlık Hareketi'nin çalışılması genel bir teoriyle mümkün değildir. Madrid'e özel bir açıklama biçimi olmak durumundadır.”⁴⁰

Bu tanımlama biçiminde, bireylerin sistem/yapı karşısındaki etkinlikleri teslim edilmiş olmaktadır. Öte yandan, kentsel hareketlerin içerikleri, kentsel anlamı tanımlayışları ve diğer aktörlerle olan bağlantıları, tekil-bütünleşik bir kentsel ilişkiler teorisinden çıkarılmamış olmaktadır. Buradan şu noktaya varmak kaçınılmaz olmaktadır: Eğer mekana özgü açıklama biçimlerinin varlığı kabul edilebilir ise, tüm kentleri aynı biçimde açıklayan meta-teorilerin işlerliği sorunludur.

Castells, kapitalist toplumdaki gelişmelerin, mevcut teoriyi yetersiz kıldığını; bu bağlamda, kent sosyolojisinin kültürel idealizmine cevap veren -aralarında kendisinin de bulunduğu- Marksçıların, kenti sermayenin mantığına indirgediklerini belirterek öz eleştiride bulunmaktadır⁴¹. Castells, genel nitelikteki bu eleştirisini, kendi çalışmalarından bazı örneklerle daha da genişletmektedir. Örneğin, *Luttes Urbanies* adlı çalışmasında kentten doğan yeni mücadele biçimlerine, genel sosyal yapının belirleyiciliğine gönderme yapmadan dikkat çektiğini, ancak *Monopolville* çalışmasının, sosyal hareketlerin formalistik şekilde kodlanmasından dolayı fiyaskoyla sonuçlandığını söylemektedir. Ona göre, bu başarısızlığın nedeni, Marksçı teorisinin hiç başaramadığı bir şeyi denemektir. Öyle ki:

“sosyal dönüşümün bir unsuru olarak sosyal hareket kavramı, Marksçı teori içinde düşünülemez bir şeydir. Çıkarları korumak için oluşan sosyal mücadeleler ve kitle örgütleri vardır; ancak, kendilerini özgürleştirecek kolektif bilince sahip aktörler yoktur. Marksçılar, proleteryanın bisikleti trene tercih edebileceğini düşünmemiş ve çalışan sınıfı asla kendi kaderine hükmedebilecek varlıklar olarak görmemişlerdir. (Onlara göre) Proleterya, üretici güçlerin tarihsel gelişimince belirlenmiştir”⁴².

4. Sonuç

Görüldüğü gibi, kentsel teori farklı yer ve zaman deneyimlerine göre çoğul kavramlaştırmaları gerektirmektedir. Dahası, bilinçli insan

⁴⁰ Manuell Castells, *The City and The Grassroots*, ..., s. 71, 288, 324.

⁴¹ Manuel Castells, *The City and The Grassroots*, ..., s. 298.

⁴² Manuel Castells, *The City and The Grassroots*, ..., s. 299.

eylemliliğinin önemi üzerinde durularak, işlevselci açıklama biçimlerine, tüm teorileştirme girişimlerinde dikkatle yaklaşılmalıdır. Bu tarz bir bakış, bizi, farklı teorilerin birbirinin yerine geçen değil, birbirini tamamlayıcı nitelikte görülmesi anlamında, yöntemsel çoğulculuğa götürecektir. Yapısalcı bilim teorilerinde, bilimsel gerçekliğin tek yolu olduğu düşünüldüğünden dolayı, dünyanın alternatif kavramlaştırmalarına yer yoktur. Oysa ki; yeni sosyal bağlamların koşullarını yansıtan teoriler geliştirmenin yolu her zaman açıktır. Bu bağlamda Weberci teorinin ve onu bir çok açıdan önceleyen Simmel'in sosyolojik kavrayışının sağlayabileceği alternatif yöntem önermelerinin araştırılması önem taşımaktadır.

Marksçı yöntemin ve sosyoloji kuramının incelenmesinde, kentin/ mekanın teorik bir nesne olarak kabul edilmediği ve mekansal dönüşümlerin, ekonomik sistemin genel karakteriyle tanımlı bir çerçevede ele alındığı görülmüştür. Diğer bir anlatımla, kentsel sorun, yerelin kendi özelliğinin şekillendirdiği aktif bir perspektifte değil, ancak, sosyal çelişkiye mekan sağlama şeklinde edilgen bir işlevle tanımlanmıştır. Buna göre, mekanı belirleyen bir sermaye etkinliği ve bu etkinliğin devamını sağlayan egemen sınıfların birlikteliği söz konusudur. Bu yaklaşım biçiminin, yerel farklılaşmalardaki özellikleri açıklama açmazlarının bulunmasından dolayı, genel eğilimleri gösterme yönünde başarılı sayılsa bile, eksik ve indirgemeci olduğu görülmektedir. Söz konusu eksiklikler, yine Marksçı teorinin kendi içerisinde geliştirilen öz eleştirilerle açığa çıkarılmıştır.

Marksçı yazarlar, her ne kadar kendilerini, mekana bir önem atfeden *kültüralist* olarak niteledikleri ekolojik görüşten arındırmak isteseler de, nihai kerte kentsel hareketlerin ayırıcılığı üzerinde yoğunlaşarak, kenti yeniden teorik nesne haline getirmişlerdir.

Kentin kültürel bağlam içerisinde değerlendirilmesini savunan Agnew ve arkadaşlarına göre, kentler birer kültürel yaratı olduğu gibi, kendileri de kültürün oluşumunda ve dönüşümünde rol oynarlar⁴³. Lefebvre'e göre, Marksçı düşüncenin ekonomist-politist yorumları, kültürel perspektifin yolunu tıkamışlardır.⁴⁴

Kentin kültürel bir bağlam içinde değerlendirilmesi, kentsel yaşam biçimlerinin kurucu öğeleri olan bireysel ve ortaklaşa deneyimlerden süzülen düşünce ve pratiklere vurgu yapılmasını içerir. Tüm çağdaş kentlerin, birey ve grupların kazanç veya kayıplarına dayalı, 'rasyonel' ekonomik bir hesapla açıklanabileceğine yönelik inanç, doğrudan doğruya çağdaş Batının kendi

---

⁴³ John Agnew, John Mercer ve David Sopher, **The City In Cultural Context**, Boston: Allen&Unwinn, 1984, s. 278.

⁴⁴ Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis, 1998, s. 193.

kültür bağlamından kaynaklanmaktadır. Diğer yerlere ve zamanlara uygulandığında, kentleşme ve kentsel yaşamla ilgili Batı deneyiminden kaynaklanan a priori açıklamalar yetersiz kalmaktadır⁴⁵.

Kentin kültürel bir bağlam içinde incelenmesi, ekonomizm yerine ikame edilecek bir tür kültüralizm yapılmasını gerektirmez. Buna göre, kültürel bağlamlı inceleme, içerisinde ekonomi ve diğer değişkenlerin de kullanılabileceği analiz araçlarını barındırır. Ancak burada ayırıcı olan yön, yerelliklerin/özgüllüklerin birlikli bir sistem anlayışı uğruna feda edilmesidir. Bu bağlamda kentin, tümdengelimsel kuşatıcı teorilerle anlaşılması mümkün değildir. Başka bir biçimde söylendiğinde, her türden indirgemecilikten kaçınarak, bağlam bağımlı bir analiz geliştirilmelidir. Bunun aksinin kabul edilmesi durumunda, zaten her şey önceden açıklanmış olacağından dolayı yerel araştırmalara gerek yoktur; gerek olsa bile, bunun, araştırmanın genel teoriyi ne kadar doğruladığını/yanırladığını göstermekten öte bir amacı olmayacaktır. Sosyal araştırmanın, genel teoriyi doğrulama şeklinde bir hipotezinin kurulması durumunda, yerel mekanda saptanan farklılaşmalar, kaideyi bozmayan ‘sapmalar’ olarak dışlanabilecek; genel teoriyi yanırlama şeklinde bir hipotezin kurulması durumunda ise zaten yanırlı olduğu düşünülen bir teorinin, elde edilen bulgularla örtüşen tarafları göz ardı edilerek, ne kadar yanırlı olduğunun gösterilmesine çalışılacaktır. Her iki durumda da, sosyal bilimin genel amacı olan anlama, açıklama ve keşfetme ereğine tam olarak ulaşamamış olacaktır.

Marksçı yöntemin ortaya konmaya çalışılan kısıtlarının, Weberci yöntemin ve kente uygulanmasının doğru anlaşılması halinde, aşılabilmesi büyük oranda mümkün görünmektedir. Weber’in sosyoloji kuramı, bilindiği gibi, ideal tiplerin inşasıyla gerçekleşmektedir. İdeal tiplerin, tüm zamanlar ve mekanlar için bir tanım yapma niyeti taşımadığı; mantıksal iç tutarlılığıyla değerlendirilmesi gerektiği kabul edildiğinde, diğer yöntemler için ifade edilen arazların ortadan kalktığı görülecektir.

Nitekim, Weber’in kent tipi, tarihin belli bir dönemine ve özgül bir coğrafyaya aittir. Başka zaman ve mekan deneyimleri için genellenmeye uygun olmayacağı söylenmesi doğru olmakla beraber, bu durum, ideal tip yöntemin geçerliliğini çürütmez. Gerçekte, aynı fenomenin farklı zaman ve mekan deneyimlerini yansıtır şekilde birden fazla ideal tipinin kurulmasına bir engel yoktur. Bunun gerçekleştirilmesi durumunda, aslında çok katmanlı ve karmaşık olan sosyal süreçlerin anlaşılır ve yorumlanabilir hale gelmesi mümkün olabilir. Bu yöntemle, gerçekliğin verili bir zaman ve mekan aralığında statik hale getirilerek dondurulduğu ileri sürülebilir. Bu durum tüm teorileştirme girişimlerinde kaçınılmaz bir durumdur. Hiçbir teorinin

---

⁴⁵ John Agnew vd., s. 1.

gelecek tüm zamanları açıklama yeteneği yoktur. Bu yeteneğin her hangi bir kurama atfedilebilmesi ancak tarihin sonuna gelindiğinin veya kestirilebilir bir sonunun olduğunun kabulüyle mümkündür.

Sjoberg'in de belirttiği gibi, kentsel teoriyle ilgili hiçbir sınıflama bütünüyle tatminkar değildir. Ancak bu kent sosyolojisine özgü bir problem olmayıp, tüm teorileştirme çabaları için geçerlidir⁴⁶.

Sonuç olarak, sosyolojinin yapabileceği, belli durumlarda belli eylemlerin olma olasılığını ifade başarısıdır. Diğer bir anlatımla, hem verili bir eylemin anlamını kavrama, hem de bu eylemin benzer koşullar altında olma olasılığını göstermektir. Doğaldır ki; bu tarz bir yaklaşım, bağlamdan bağımsız, zaman ve mekan üstü genellemelerin yapılmasına büyük ölçüde engel teşkil etmektedir. Yerellik araştırmalarının önemi ve gereği de buradan kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Agnew, John, Mercer, John ve Sopher, David. (1984) *The City In Cultural Context*, Boston: Allen & Unwinn.
- Althusser, Louis.(1994) *İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları*, Y.Alp - M. Özışık, 4.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslanoğlu, Rana.(2000) *Kent Kimlik ve Küreselleşme*, 2.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bottomore, Tom.(2001) *Marksist Düşünce Sözlüğü* Der. Mete Tunçay, İstanbul:İletişim.
- Castells, Manuell.(1983) *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, Berkeley and Los Angeles: University of California Pres.
- Castells, Manuell.(1997) *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev..A. Erendil,1.Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Castells, Manuell.(1979) *The Urban Question*, London:Edward Arnold.
- Gottdiener, Mark.(1988) *The Social Production Of Urban Space*, ABD: University of Texas Pres.
- Harloe, Michael.(1981) *New Perspectives in Urban Change and Conflict*, Heinemann Educational Books Ltd.
- Harvey, David.(2002) “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”; *20. Yüzyıl Kenti*; Der. ve Çev., B.Duru ve A. Alkan, 1. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi içinde.

---

⁴⁶ Gideon Sjoberg, “Theory And Research İn Urban Sociology”, **The Study of Urbanization**, edt. Philip M. Hauser ve Leo F. Schnore, Second edition, New York: John Wiley & Sons Inc, 1967, s. 158 içinde.

- Harvey, David.(1973) *Social Justice and the City*, First edition, London: Edward Arnold Publishers Ltd.
- Harvey, David.(1982) *Limits to Capital*, Basil Blackwell.
- Harvey, David.(1997) *Postmodernliğin Durumu*, Çev.S.Savran, 1.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Katznelson, Ira.(1992) *Marxism And The City*, Oxford: Clarendon Pres.
- Lefebvre, Henri.(1996) 'Right to the City', *Writtings on Cities: Henri Lefebvre*, (edt.) E.Kofman-E.Lebas, Blacwell Publ.
- _____ 'The Specifity of the City', *Writtings on Cities: Henri Lefebvre*, (edt.) E.Kofman-E.Lebas, Blacwell Publ.
- Lefebvre, Henri.(1998) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çev.Işın Gürbüz, İstanbul: Metis
- Lojkine, Jean (1976). 'Contribution to a Marxist Theory of Capitalist Urbanization,' *Urban Sociology: Critical Essays*, edt. C.G. Pickvance, Tavistock Publ.
- Marshall, Gordon. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınhay ve D.Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, Karl (2000) *Kapital(1)*, 6. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Mingione, Enzo.(1981) *Social Conflict and The City*, Oxford: Basil Blackwell.
- Nagy, Erika.(2001) 'Winners and Losers In The Transformation of City Centre Retailing in East Central Europe, European', *European Urban and Regional Studies*, Sage, 8(4).
- Pahl, Ray.(1978) 'Managers, Technical Experts and the State: Forms of Mediation, Manipulation and Dominance in Urban and Regional Development', *Captive Cities/ Studies In The Political Economy of Cities and Regions*, edt.Michael Harloe, Newyork:John Wiley& Sons.
- Poulantzas, Nicos(1992). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, Çev. Ş: Sür-L.F. Topaçoğlu, İstanbul:Belge Yayınları.
- Sabin,George.(1969) *Siyasal Düşünceler Tarihi III / Yakınçağ*, Çev. Ö.Ozonkaya, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını: 18.
- Saunders, Peter.(1993) *Social Theory and The Urban Question*, London: Routledge.
- Sjoberg, Gideon.(1967) 'Theory And Research İn Urban Sociology', *The Study of Urbanization*, edt.Philip M. Hauser ve Leo F. Schnore, Second edition, New york: John Wiley & Sons Inc.

Soja, Edward.(1990) *Postmodern Geographies*, Second edition, London:
Verso.

Warde, Alan. (1993) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*,
ABD:Mac millan Press.